

O ONTOLOŠKEM OBRATU IN TEM, KAKO ANTHROPOLOGI VREDNOTIMO IN DRUGOTIMO DRUGE IN DRUGO

Kratki znanstveni prispevek | 1.03

Datum prejema: 30. 9. 2017

Izveček: Antropološki članek opiše zgodovino ter obravnavo mišljenske in etnografske prakse imenovane ontološki obrat. V njem avtorica časovno in teoretsko umesti poglavitna konceptualna premikanja, cilje in politike ontološkega obrata. Analiza razumevanja omenjene teoretske in metodološke ambicije pa med drugim kritično premisli tudi nekatere sodobne prakse antropološkega spraševanja, vrednotenja in drugotenja. Antropologija se mora ukvarjati tako s konstrukcijo svojih predmetov, z družbenimi sistemi in stvarnimi razmerami, ki jih proizvajajo, kot z lastnimi disciplinarnimi teoretskimi prizadevanji.

Ključne besede: ontološki obrat, antropološka metoda, refleksivnost, konceptualizacija, eksperimentiranje, etika in politika praks vrednotenja in drugotenja v antropologiji

Abstract: The article describes the history and the treatment of a compelling theoretical and methodological set of principles and ethnographic programme known as the ontological turn. Reflecting on its development in the history of the discipline, the author explains the core tenets of the ontological turn, its scope, goals, as well as its conceptual and political implications. The analysis traces how the anthropologists have (so far) understood, assessed and received this distinct theoretical and methodological ambition. At the same time the article expands on the ethics underwriting contemporary disciplinary practices of conceptualisation and argumentation that include processes of evaluation and othering – not only of the so-called anthropological research objects but also of anthropological conceptual enterprises.

Key Words: ontological turn, anthropological methods, reflexivity, conceptualization, experimentation, the ethics and the politics of the practices of valuing and othering in anthropology

*“Anthropologists do not believe in things,
they believe out of those.”*

Roy Wagner (Konferenca AAA 2013)

*“The world could not care less about the ways we
humans represent it.”*

Eduardo Viveiros de Castro (Konferenca AAA 2013)

“‘Absolute’ objectivity would require that the anthropologist have no biases, and hence no culture at all.”

Roy Wagner (1981: 2)

Ko sem sprejela prijazno povabilo, da skupaj z drugimi kolegi za *Glasnik SED* na kratko predstavim metodološki in teoretski pristop, imenovan »ontološki obrat«, sem sprva razmišljala o pomenu interpretacije. Vsaka zavestna izbira in usmeritev na določen pomen iz kopice možnih mnogokrat vsebuje implicitno zahtevo po razhodu z drugimi pomeni. V želji, da ontološkega obrata ne razložim z eno samo razlagalno matrico, ampak ga oplastim z več razsežnostmi, sem se odločila, da se bom pri pisanju tega prispevka med drugim zatekla tudi k svojim antropološkim dnevnikom. Zapis, ki sledi, zato ne bo nevtralen opis nekega teoretskega stališča, ki je v zadnjih 15 letih sprožil veliko disciplinarnih razprav, marveč je prikaz osebnega analitičnega pogleda na to, kako se obravnava dano teoret-

sko ambicijo. Je tudi zapis, ki premišljuje etiko določenih antropoloških prizadevanj.

Za »ontološki obrat« sem prvič slišala v Cambridgeu (VB) na konferenci *Misliti skozi stvari* [*Thinking through Things*] oktobra 2004. Organizatorji konference Amiria (Henare) Salmond, Martin Holbraad in Sari Wastell ter številni udeleženi so se sklicevali na dediščino refleksivne antropologije kot osrednjo za razumevanje drugačnega impulza, nove miselne smeri. Nekateri antropologi so namreč s svojimi deli začeli opozarjati, da to, čemur rečemo »objekti« antropoloških raziskav – ljudje, njihove navade, odnos do narave, stvari, ki jih obkrožajo, in druga nečloveška bitja – v sebi nosijo bistveno večjo zmožnost za konceptualne produkcije, kot jim jo navadno pripisujemo. A da bi potencial teh zmožnosti razumeli, moramo biti antropologi odprti za spreminjanje (širitev, rekonfiguracijo) obstoječih perspektiv. Ravno ta uvid, da je svet treba raziskovati prek pluralnosti njegovih ontologij, kot so zatrjevali konferenčni govorniki, je v antropologiji vse pogostejši, čeprav na tih, a skorajda programski način. Dela avtorjev, kot so Bruno Latour (1983, 2002, 2004), Philippe Descola (1986, 1996, pozneje tudi 2013), Alfred Gell (1998), Marilyn Strathern (1980, 1988, [1991] 2005, 1999), Roy Wagner (1972, 1981, 2001) in Eduardo Viveiros de Castro (1998, 2003), so organizatorji in sodelujoči na konferenci še posebej izpostavili kot vztrajno in dosledno radikalne vsebinske doprinose k širjenju disciplinarnih ciljev in dodatnemu

* Maja Petrovič-Šteger, dr. socialne antropologije, docentka, znanstvena sodelavka, ZRC SAZU, Inštitut za antropološke in prostorske študije, Novi trg 2, 1000 Ljubljana; majapetrovicsteger@gmail.com.

oblikovanju antropoloških metod. Vsi ti antropologi naj bi na svojih terenih in v svojih pisanjih jasno pokazali, kakšne prednosti si zagotovi antropološka analiza, če svoj fokus razširi z izključno epistemoloških in reprezentacijskih vprašanj (znanje kot reprezentacija ali zastopanje nekega pogleda na svet) tudi na ontološka (glej Henare et al. 2007). Organizatorji so se s prispevki na konferenci želeli pokloniti omenjenemu učenju in antropološkim praksam, tako da so jih vzeli pod drobnogled in posledično pod (za ta namen ustvarjeni) »konceptualni dežnik«. Obratu, ki so ga razbrali, so rekli »ontološki«.

Devet let pozneje pišem druge zapiske. Tokrat s kongresa ameriškega antropološkega združenja (American Anthropological Association, AAA). Tam zapišem, da se udeleženci 112. letnega kongresa AAA pred ledeno novembrsko sapo umikamo v prostore čikaškega hotela Hilton, ki je kraj konferenčnega srečanja. Dva dogodka se, kot kaže, večini prisotnih zdita še posebej zanimiva. Prvi je okrogla miza z naslovom *Politike ontologije* [*Politics of Ontology*], ki jo organizirata Martin Holbraad in Morten Axel Pederson. Dan pred okroglo mizo se pogovarjam s Pedersonom, ki ne skriva rahle živčnosti, ker so organizatorji AAA dogodku namenili nenavadno veliko dvorano. Pederson je negotov, ali bo tako velika dvorana zares zasedena. Kaj če pride premalo ljudi? Kaj če sedeži ostanejo prazni? A na dan dogodka je dvorana povsem polna in tehnični pomočniki na stežaj odpirajo vsa vrata, da bi srečanje lahko spremljali tudi tisti, ki so ostali brez sedeža. Na velikem odru kot voditelja dogodka sedita Eduardo Viveiros de Castro in Eduardo Kohn ter njuni vabljeni sogovorniki Elizabeth Povinelli, Matei Candea, Ghassan Hage, Mario Blaser, Casper Bruun Jensen, Michael W. Scott, Helen Ruth Verran, Tony Crook, Benjamin Alberti, Morten Pedersen in Martin Holbraad.¹ Namen okrogle mize je predstaviti različne politike, ki oblikujejo razumevanje in izvajanje ontološko usmerjenih raziskav. Kot pojasnita Holbraad in Pederson, je ontološki obrat ime za teoretski in metodološki pristop, ki sicer rezonira s kontinuiranim in širšim razvojem sodobne antropologije, filozofije in nasploh družbene teorije, a hkrati še vedno neguje posebna, antropologiji lastna analitična načela, ki imajo konkretne metodološke, etične in politične posledice. Na odru in v pamfletu, ki zaokroži po konferenci (in pozneje tudi v knjigi, objavljeni leta 2017), Holbraad in Pederson zatrdita, da pri ontološkem obratu ne gre za kronanje in posledično povečevanje in zamejevanje ontološkega (iskanje dokončnega odgovora na vprašanja, povezana z ontološkim statusom), marveč za natančnejšo opredelitev in negovanje določenih načel ontološkega obrata. Prav slednje opisano stališče povzdigne v metodološko odredbo, ki obzorja etnografskih raziskav še bolj odpira in s tem omogoča še bolj poglobljeno in natančnejšo interpretacijo.

1 Na dogodku bi morala svoje misli predstaviti tudi Anemarie Mol, a se konference žal ni mogla udeležiti.

Drugi dogodek, ki na konferenci požanje največ pozornosti, je prav tako posvečen ontologiji. Gre za panel *Ontološki obrat v francoski filozofski antropologiji* [*The Ontological Turn in French Philosophical Anthropology*] z mislecema Brunom Latourjem in Philippeom Descolajem ter s tremi izjemno pripravljenimi razpravljavci, Marshalom D. Sahlinsom, Michaelom M. J. Fischerjem in Kim Fortun. Tudi tukaj je dvorana (tokrat prav zares ogromna) nabito polna. Medtem ko poslušalci sedijo, ležijo ali se sprehajajo po dvorani, govorniki na odru predstavijo svoje poglede na perspektivizem, naturalizem, totemizem, analogizem, animizem, poli-ontologije, dvojec naravo – kulturo ter na pasti provincialnih metafizik v antropologiji. Povsem jasno je, da poslušalstvo razume govorico nastopajočih. Ontološka vprašanja so vendarle sestavni del antropologije, ki se je od samega začetka posvečala preučevanju ontološkega statusa živih bitij v različnih družbah. To venomer znova poudarja tudi Holbraad, ko v odgovor na neko vprašanje, ki ga zastavi Philippe Descola, pojasni, da ontološki obrat, kot ga razumeta s Pedersonom, svojo moč črpa iz prepleta treh tradicij sodobne antropologije – ameriške, ki jo večinoma poznamo kot kulturnoantropološko (in se najbolj kaže v delih že omenjenega Roya Wagnerja), anglosaške oziroma socialnoantropološke (ki jo zaznamuje preoblikovanje pomena skupnosti in političnega v antropologiji ter jo kot najpomembnejšo orientacijo najdemo v delih Marilyn Strathern) ter francoske etnološke tradicije, v katero Holbraad umesti dela Philippa Descolaja, Bruna Latourja in Eduarda Viveirosa de Castra, sicer brazilskega antropologa, ki pa je veliko časa preživel v Franciji. Medtem ko Holbraad pojasnjuje, Viveiros de Castro, ki sedi tik ob njem, na njegov pravkar izrečeni stavek na zabaven, a tudi nekoliko ironičen način pripomni, da je v tej razvrstitvi seveda le »častni Francoz« [*an honorary French*]. K tej pomenljivi opazki se bom vrnila pozneje. Oba dogodka med poslušalci sprožita izjemno zanimanje. Nekateri navdušeno kimajo z glavo in uživajo v retoričnih briljiranjih govorcev na odru. Od drugih je mogoče slišati skeptične pripombe, ki v mesecih po koncu kongresa AAA prerastejo v prave polemike na antropoloških in drugih družboslovnih blogih, revijah in javnih predavanjih. Slišati in prebrati je mogoče, da marsikoga (upravičeno!) zmoti beseda »obrat« v sintagmi »ontološki obrat« (Law in Lien 2013; Lynch 2013; Woolgar in Lezaun 2013). Zakaj bi bilo ontološko usmerjena vprašanja treba razumeti kot nova? Ali zagovorniki ontološkega obrata svojega teoretskega stališča ne jemljejo preresno in preveč svečano? Saj antropologi vse to, kar naj bi ontološki obrat zagovarjal, tako ali drugače počnemo že dolga leta. Mar nismo v zadnjem desetletju prebrali številne analize, ki so pozornost posvetile ontološkemu vprašanju (npr. Candea 2011; Corsin Jimenez 2013a, 2013b; de Castro 2013; Descola 2014; Hage 2012; Hastrup 2011; Helmreich 2012; Jensen in Morita 2012; Kohn 2008, 2014; Mol 1999, 2013; Maurer

2005; Pedersen in Willerslev 2012; Petrovič-Šteger 2009; Rio 2007; Salmond 2013, 2014; Scott 2013; Hogsden in Salmond 2016; Verran 2011; Woolgar in Lezaun 2013)? Zagovorniki »ontografije« pa v odgovor zatrjujejo, da je prav številčnost analiz, ki se sklicujejo na ontološki obrat, odraz zavestnega negovanja tega teoretičnega in metodološkega pristopa, katerega posledica je širše razumevanje in sprejemanje potrebe po dodatni ontološki usmeritvi v antropologiji. Pri obratu ne gre za to, da bi terenska lokacija (denimo domnevno »eksotične« Amazonija, Melanezija ali severna Mongolija) ali tema raziskave določali, ali bo neka analiza ontološka ali ne. Šteje le način pristopa k terenu in etnografskemu gradivu. Drugi komentirajo, da je na obeh odrih premalo žensk in preveč ambicioznih moških. Nekateri dvomijo, ali je ontološki obrat v različicah, ki so jih slišali in prebrali, zares konceptualno dosledna teorija, ki bo spremenila antropološko paradigmo in načine gledanja na svet(ove) (Carrithers 2012; Heywood 2012; Laidlaw in Heywood 2013). Mar ni preveč zavezan relativizmu (Paleček in Risjord 2012)? Mar ne zveni preveč zaprto, žargonsko, specializirano in privilegirano (Harris in Robb 2012)? Izražen na način, ki ga večina ne razume? Premalo političen?²

Tudi po koncu omenjenega kongresa sem spremljala razprave o ontološkem obratu in s kolegi na bralnem krožku Sodobna antropologija, še posebej v letih 2013, 2014 in 2015, redno preučevala tekste, ki so pojasnjevali koncepte perspektivizma in ontologije.³ Na srečanjih smo razpravljali tako o člankih, ki so idejo ontološkega obrata v celoti podprli, kot o tistih, ki so na drobne, pa tudi bolj vehementne načine zanikali ne le ontološki obrat, marveč tudi obsojali njegove predstavnike in zagovornike.

Tudi zato, ker se Holbraad in Pederson nista preveč spuščala v javne (tj. pisne) antropološke polemike s kritiki njunega teoretskega stališča, sem z nestrpnostjo pričako-

vala izid knjige *Ontološki obrat* (Pederson in Holbraad 2017). Čeprav oba avtorja izjemno cenim, sem bila tudi sama večkrat skeptična do nekaterih argumentov v njuni prejšnjih objavah (Holbraad 2009; Holbraad in Pederson 2009; Pederson 2011, 2014). A priznati je treba, da sta na kup ne le programsko usmerjenih, ampak velikokrat povsem *ad hominem* kritik odgovorila s premišljeno, nazorno, utemeljeno, natančno in zares odlično napisano monografijo. Poleg omenjenega ima knjiga izjemno pedagoško vrednost. V njej med drugim trdita (predstavila bom le nekaj glavnih trditev, ki so mestoma razširjene in podprte s sintetičnim branjem ne le njune knjige, marveč del drugih antropologov, ki so jim ontološka vprašanja blizu):

- Ontološki obrat v antropologiji je treba razumeti kot strogo metodološki predlog oziroma kot tehnologijo etnografskega opisa. Takšno razumevanje obrata je revidirano in se razlikuje od prvotnega pojmovanja ontološkega, ki različne ontologije (!) navezuje tudi na različne kraje oziroma terene (kot smo lahko prebrali v knjigi *Misliti skozi stvari* (2007) in v drugih zgodnejših objavah).
- Zagovorniki ontološkega obrata si prizadevajo postavljati ontološka vprašanja, ne da bi ponujali ontologijo (oziroma ontologije) kot odgovor.
- Ravno cilji, načini in latentnosti antropološkega prevpraševanja, ki odražajo, kaj vse bi antropološko prevpraševanje še lahko postalo, so tista (ves čas ponavljajoča se) ontološka konceptualna *premikanja*, ki so »obratu« ponudila svoje ime.
- Tudi epistemologija je v antropologiji ontološko vprašanje.
- Bolj kakor revolucionarni prelom in preskok od antropološke preteklosti obrat k ontologiji pomeni omogočanje sprostivne celotnega analitičnega potenciala, ki je že od nekdaj predstavljal srčiko antropološkega projekta.
- Ontološki obrat je treba razumeti tudi z vidika ontoloških relativizacij – dejstvo je, da smo antropologi sposobni (oziroma se učimo postati sposobni) postaviti/obrniti na glavo vsako domnevo, s katero mislimo objekte naših raziskav.
- Zaradi vsega povedanega ontološki obrat ne temelji le na izvajanju, ampak na nenehnem zavestnem vzpostavljanju *vis-a-vis* trem analitičnim antropološkim praksam: reflektivnosti, konceptualizaciji in eksperimentiranju.
- Kot zglede takšnega posebnega načina razmišljanja, ki odpira nove konceptualne potenciale, seveda ne moremo navajati le antropologov, kot so Roy Wagner, Marilyn Strathern ali Eduardo Viveiros de Castro (katerih logike in antropološko senzibilnost avtorja v knjigi izčrpno analizirata). Že v klasičnih primerih antropološke miselne inovativnosti – recimo v Maussovih analizah obdarovanja,

2 Opazko o tem, da so zagovorniki ontološkega obrata premalo politični, je bilo mogoče zaslediti v komentarjih na konferencah in antropoloških blogih. Trdim, da le nekdo, ki nikoli ni prebral del Marilyn Strathern ali Roya Wagnerja, lahko domneva, da je antropologija, ki se posveča ontološkemu vprašanju, premalo politična. Če kaj, so ravno njihova dela v svojih modusih premišljevanja kulture in družbe nad vse lucidni primeri neposrednega soočanja s političnim (pa tudi z etnocentrizmi, solipsizmi, esencializmi ipd.).

3 Bralni krožek Sodobna antropologija je redno srečevanje antropologov in zainteresirane javnosti z namenom preučevanja antropoloških besedil. Namen je ustvariti prostor za redne profesionalne a tovariške pogovore o sodobnih in klasičnih antropoloških delih. Na srečanjih tematsko izbrane etnografije in teorije umeščamo v zgodovinski okvir in komentiramo njihovo aktualnost tako, da negujemo konstruktivno vživljanje v in razumevanje različnih antropoloških pisanj, konceptov in metodologij, tudi v primerih, kadar nam ti niso raziskovalno blizu. Bralni krožek sem osnovala leta 2012 in ga vodim že šesto leto. Sprva smo se s kolegi shajali v prostorih Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete v Ljubljani. Od leta 2013 pa vsak drugi četrtek v mesecu (med akademskim letom) gostujemo v Zemljepisnem muzeju ZRC SAZU.

Evans-Pritchardovih interpretacijah orakljev ali Clifford-Geertzovem razumevanju časa – najdemo ontološka vprašanja. Knjiga na luciden, natančen in pedagoško nazoren način predstavi zgodovino in dediščino takšnega načina razmišljanja.

- Ontološko prakso med drugim opredeljuje tudi uporaba rekurzivne strategije – antropološke »resnice« (resnica kot trenutek, v katerem se ustvari nek nov koncept) se ustvarjajo z redefinicijo, *namerno potujitvijo* oziroma *predružačenjem* obstoječih analitičnih konceptov, da bi bili ti zmožni razumeti in pojasniti novo (tj. tuje, drugačno) etnografsko gradivo. Rekurzivnosti se ne da le argumentirati, ampak se mora tudi izvajati (z etiko zavestne soudeležbe na terenu in etiko pisanja).
- Razumeti je treba, da ljudje nismo le epistemična vrsta, marveč tudi ontološka, saj ves čas posegamo v življenje samo. Zato so politike ontologije pravzaprav politike našega odnosa do snovnih pojavov bivanja.

Kaj potemtakem antropologom lahko prinese mišljenjska in terenska praksa, imenovana ontološki obrat? Avtorja omenjene knjige (a tudi številni drugi avtorji, ki prepoznajo vrednost ontološko usmerjenega raziskovanja) po mojem mnenju zelo spretno izražata svoj odnos do sveta, svojo skrb do narave ter mnogoterih načinov življenja in bivanja. Miselnost in etnografska praksa, ki negujeta ontološka vprašanja, teme, kot so ekologija, kolonizacija, geontologija in življenje samo, dejansko postavita v drugo luč. Kot nas opomni Viveiros de Castro, ni svet tisti, ki bi vedno znova potreboval drugačne vpoglede, stališča in argumentativne poti za lastno reprezentacijo. »Mi« (ljudje nasploh, antropologi v svoji zavezanosti razumevanja svetotvornih praks pa še posebej) smo tisti, ki potrebujemo in iščemo vedno nove perspektive. Postavljanje praks antropološkega raziskovanja pod drobnogled zato ostaja disciplinarno načelo. Četudi napisano zveni kot znana kralatica, menim, da se velika večina antropologov tega načela ne drži, ampak svoje terensko gradivo vedno znova skuša vtisniti v že znane klasifikatorne kalupe. Ontološki obrat nas tako vedno znova opominja, da antropologija ne bi smela biti disciplina, ki se ukvarja le s »prevajanjem« tujih, emskih, kulturnih in družbenih matric v nam podobne, razumljive in etske. Razumeti moramo, da s svojimi analizami ne le opisujemo, marveč ves čas posegamo v epistemologije določenih misli oziroma praks. S tem jih drugačimo in drugotimo.

Ontološki obrat se med drugim umešča tudi v miselne vrzeli vprašanja, kako brati in misliti svet prek sebe (kajti vedno ga beremo prek lastnih izkušenj, zaradi česar so etske kategorije vedno deloma tudi emske), obenem pa zavestno negovati možnosti konceptualnega izstopa iz lastnih perspektiv. Želja je namreč misliti druge s perspektive, ki je njim samim bližja. A kaj pomeni »biti bližji«? Antropologi,

ki si na terenu pridobijo dovolj veliko zaupanje, včasih do-
bijo naslov »častnih pripadnikov« preučevanih kultur. Akt podelitve tega statusa vsekakor potrди vrednost in zaupanje, ki ga drugi pripišejo antropologu. A je hkrati tudi akt vnovičnega drugotenja. Vsem »častnim pripadnikom lokalnih kultur«, vsem »častnim Francozom« (če se vrnem na prigodo z Eduardom Viveirosom de Castrom) ali pa vsem ženskam, ki smo v določenih situacijah obravnavane kot »častni moški«, status častnega pomeni poklon, a vendarle tudi ubesedi in uprizori dejstvo, da razlike obstajajo. Da nikoli ne bomo zares obravnavani kot »lokalci«, »Francozi« ali moški. Da smo drug drugemu v nekaterih rečeh še vedno in tudi bomo vedno drugačni. Morda bližji. A vseeno do neke mere tuji. Drugi. Predvsem pa, da smo tudi antropologi sami venomer znova dejavni v praksah drugotenja.

Ontološki obrat, kot ga konceptualizirata Holbraad in Pederson (2017), poudari tudi to, da je za resnično razumevanje antropološkega konceptualnega aparata in njegovo nadgrajevanje treba imeti poglobljen uvid v zgodovino discipline. Z lastno prakso vrednotenja svojih intelektualnih zgledov in prednikov, med drugim tudi Clauda Levi Straussa, Gregoryja Batesona, Bruna Latourja, Marshalla Sahlinsa, Valeria Valerija, Nancy Munn, Gillesa Deleuza, Roya Bashkarja, Dereka Sayerja, Pierra Clastresa, Donne Haraway, Paula Rabinowa, Caroline Humphrey, Dana Sperberja, Isabelle Stenger, Lissette Josphides, Anemarie Mol in mnogih drugih, nam zagovorniki ontološkega obrata pokažejo, da so sposobni pokazati spoštovanje do avtorjev, misli in teorij, ki jih velikokrat jemljemo kot samoumevne. Osebno taka dejanja berem tudi kot primer antropološke etike v praksi.

Edina moja večja pripomba zadeva t. i. »racionalnosti« omenjene knjige in argumentativnega izvajanja. Holbraadu in Pedersonu se večkrat zapiše, da gre pri razlaganju ontološkega obrata kot antropološke metode za povsem racionalne, logične in nikakor ne metafizične odgovore. Domnevam, da je tovrstni samoopis neke vrste želja po spravi in odgovor na (nekateri tudi upravičene) kritike predvsem Laidlaw in Heywooda (Laidlaw 2012; Laidlaw in Heywood 2013; Heywood 2012), pa tudi nekaterih drugih avtorjev. A če želimo ontološki projekt vzeti zares in resnično razmisliti, ali je analitični ideal »radikalno hevristične etnografske teorije« (Da Col in Graeber 2011) sploh možen, potem iz tega ideala ne moremo poljubno izvzeti metafizična dojetanja sveta in bivanja v njem. Kljub temu menim, da niz argumentacij, ki jih navajata Pederson in Holbraad (2017), po svoji natančnosti, jasnosti in intelektualnem *tour de force* (Laidlaw 2017) presežejo vse kritike ontološkega obrata, ki sem jih doslej prebrala. Zrelost avtorjev, njuna pripravljenost eksperimentirati, priznati napake, se soočiti s kupom miselnih in etnografskih izzivov ter njuno poznavanje antropološke vede je hvalevredno. Tudi v tem sta Martin Holbraad in Morten Pederson več kot dostojna učenca svojih učiteljev.

Disciplinarne teorije vsake toliko potrebujejo nove impulze, domneve in hipoteze. Metoda ontološkega obrata vsekakor spodbuja k drugačnemu mišljenju. Tudi k spoštovanju in zavezanosti praksam in filozofijam, ki širijo konceptualne (z)možnosti. Zaradi vsega povedanega je povsem jasno, da razprava o ontološkem obratu ni zaključena. Vem za rokopise, ki čakajo na izid. In se neizmerno veselim vseh nadaljnjih pogovorov, ki bodo antropologijo v prihodnje še naprej plemenitili.

Literatura

- CANDEA, Matei: Endo/Exo. *Common Knowledge* 17, 2011, 146–150.
- CARRITHERS, Michael: Ontology is Just another Word for Culture: For the Motion (I). *Critique of Anthropology* 30 (2), 2012, 156–168.
- CORSIN JIMENEZ, Alberto: *An Anthropological Trompe L'Oeil for a Common World*. Oxford in New York: Berghahn, 2013a.
- CORSIN JIMENEZ, Alberto: The Prototype: More Than Many and Less Than One. *Journal of Cultural Economy* 7 (4), 2013b, 381–398.
- DA COL, Giovanni in David Graeber: Foreword: The Return of Ethnographic Theory. *HAU: Journal of Ethnographic Theory* 1 (1): 2011, vi–xxxv; <https://www.haujournal.org/index.php/hau/article/view/hau1.1.001>.
- DESCOLA, Philippe: *In the Society of Nature: A Native Ecology in Amazonia*. Cambridge: Cambridge University Press, 1986.
- DESCOLA, Philippe: *The Spears of Twilight: Life and Death in the Amazon Jungle*. New York: The New Press, 1996.
- DESCOLA, Philippe: *Beyond Nature and Culture*. Chicago: Chicago University Press, 2013.
- DESCOLA, Philippe: The Difficult Art of Composing Worlds (and of Replying to Objections). *HAU: Journal of Ethnographic Theory* 4 (3), 2014, 431–443; <https://www.haujournal.org/index.php/hau/article/view/hau4.3.030>.
- GELL, Alfred: *Art and Agency: An Anthropological Theory*. Oxford: Oxford University Press, 1998.
- HAGE, Ghassan: Critical Anthropological Thought and the Radical Political Imaginary Today. *Critique of Anthropology* 32 (3), 2012, 285–308.
- HARRIS, Oliver in John Robb: Multiple Ontologies and the Problem of the Body in History. *American Anthropologist* 114 (4), 2012, 668–679.
- HASTRUP, Frida: Shady Plantations: Theorising Coastal Shelter in Tamil Nadu. *Anthropological Theory* 11 (4), 2011, 45–61.
- HELMREICH, Steven: Extraterrestrial Relativism. *Anthropological Quarterly* 85 (4), 2012, 115–139.
- HENARE, Amiria, Martin Holbraad in Sari Wastell (ur.): *Thinking Through Things*. London: Routledge, 2007.
- HEYWOOD, Paolo: Anthropology and What There Is: Reflections on “Ontology”. *Cambridge Anthropology* 30 (1), 2012, 143–151.
- HOGSDEN, Carl in Amira Salmond: Ghosts in the Machine? Theorising the Contemporary. *Cultural Anthropology Website*, 24. marec 2016; <https://culanth.org/fieldsights/830-ghosts-in-the-machine>.
- HOLBRAAD, Martin: Ontology, Ethnography, Archaeology: An Afterword on the Ontography of Things. *Cambridge Archaeological Journal* 19 (3), 2009, 431–444.
- HOLBRAAD, Martin: *Truth in Motion: The Recursive Anthropology of Cuban Divination*. Chicago: University of Chicago Press, 2012.
- HOLBRAAD, Martin in Morten Axel Pederson: Planet M: The Intense Abstraction of Marilyn Strathern. *Anthropological Theory* 9 (4), 2009, 371–394.
- HOLBRAAD, Martin in Morten Axel Pederson: *The Ontological Turn: An Anthropological Exposition*. Cambridge: Cambridge University Press, 2017.
- JENSEN, Casper Bruun in Atsuro Morita: Anthropology as Critique of Reality: A Japanese Turn. *HAU: Journal of Ethnographic Theory* 2 (2), 2012, 358–370; <https://www.haujournal.org/index.php/hau/article/view/hau2.2.018>.
- KOHN, Eduardo: How Dogs Dream: Amazonian Natures and the Politics of Trans-Species Engagement. *American Ethnologist* 34 (1), 2008, 3–24.
- KOHN, Eduardo: *How Forest Think: Toward an Anthropology Beyond the Human*. London in Berkeley: University of California Press, 2014.
- LIDLAW, James: Ontologically Challenged. *Anthropology of this Century* 4, 2012; <http://aotepress.com/articles/ontologically-challenged/>.
- LIDLAW, James: Review Article of Ontological Turn by Martin Holbraad and Morten Pederson. *Social Anthropology* 25 (3), 2017, 396–402.
- LIDLAW, James in Paolo Heywood: One More Turn and You're there. *Anthropology of this Century* 7, maj 2013; <http://aotepress.com/articles/turn/>.
- LATOUR, Bruno: *We Have Never Been Modern*. Translated by Catherine Porter. London: Prentice-Hall, 1993.
- LATOUR, Bruno: *War of the Worlds: What about Peace?* Chicago: Prickly Paradigm Press, 2002.
- LATOUR, Bruno: Why Has Critique Run Out of Steam?: From Matters of Fact to Matters of Concern. *Critical Enquiry* 30 (2), 2004, 25–48.
- LAW, John in Marianne Elisabeth Lien: Slippery: Field Notes in Empirical Ontology. *Social Studies of Science* 43 (3), 2013, 363–378.
- LYNCH, Michael: Ontography: Investigating the Production of Things, Deflating Ontology. *Social Studies of Science* 43 (3), 2013, 444–462.
- MAURER, Bill: *Mutual Life, Limited: Islamic Banking, Alternative Currencies, Lateral Reason*. Princeton: Princeton University Press, 2005.
- MOL, Annemarie: Mind Your Plate!: The Ontonorms of Dutch dieting. *Social Studies of Science* 43 (3), 2013, 379–396.

MOL, Annemarie: Ontological Politics: A Word and Some Questions. V: John Law in John Hassard (ur.), *Actor Network Theory and after*. Oxford in Keele: Blackwell in the Sociological Review, 1999, 74–89.

PALEČEK, Martin in Mark Risjord: Relativism and the Ontological Turn within Anthropology. *Philosophy of the Social Sciences* 43 (1), 2013, 3–23.

PEDERSEN, Morten Axel: *Not Quite Shamans: Spirit Worlds and Political Lives in Northern Mongolia*. Ithaca: Cornell University Press, 2011.

PEDERSON, Morten Axel: Shamanic Spirits in Transition: Post-socialism as Political Cosmology. V: Allen Abramson in Martin Holbraad (ur.), *Framing Cosmologies: The Anthropology of Worlds*. Manchester: Manchester University Press, 2014, 161–184.

PEDERSEN, Morten Axel in Rane Willerslev: The Soul of the Soul Is the Body: Rethinking the Soul through Northern Asian Ethnography. *Common Knowledge* 18 (3), 2012, 464–486.

PETROVIĆ-ŠTEGER, Maja: Anatomising Conflict – Accommodating Human Remains. V: Helen Lambert in Maryon McDonald (ur.), *Social Bodies*. London: Berghahn, 2009, 47–76.

RIO, Knut Mikjel: *The Power of Perspective: Social Ontology and Agency on Ambrym Island, Vanuatu*. Oxford: Berghahn Books, 2007.

SALMOND, Amiria: Transforming Translations (Part 1): The Owner of These Bones. *HAU: Journal of Ethnographic Theory* 3 (3), 2013, 1–32; <https://www.haujournal.org/index.php/hau/article/view/hau3.3.002>.

SALMOND, Amiria: Transforming Translations (Part 2): Addressing Ontological Alterity. *HAU: Journal of Ethnographic Theory* 4 (1), 2014, 155–187; <https://www.haujournal.org/index.php/hau/article/view/hau4.1.006>.

SCOTT, Michael W.: The Anthropology of Ontology (Religious Science?). *Journal of the Royal Anthropological Institute* 19 (4), 2013, 859–872.

STRATHERN, Marilyn: No Nature, No Culture: The Hagen Case. V: Carol MacCormack in Marilyn Strathern (ur.), *Nature, Cultu-*

re and Gender. Cambridge: Cambridge University Press, 1980, 174–222.

STRATHERN, Marilyn. *The Gender of the Gift*. Berkeley: University of California Press, 1988.

STRATHERN, Marilyn. *Proper, Substance and Effect. Anthropological Essays on Persons and Things*. New Brunswick: The Athlone Press, 1999.

STRATHERN, Marilyn: *Partial Connections*. London: Rowman & Littlefield, 2005.

VERRAN, Helen: On Assemblage: Indigenous Knowledge and Digital Media (2003–2006) and HMS Investigator (1800–1805). V: Tony Bennet in Chris Healey (ur.), *Assembling Culture*. London, New York: Routledge, 2011, 163–176.

VIVEIROS DE CASTRO, Eduardo. Cosmological Deixis and Amerindian Perspectivism. *Journal of the Royal Anthropological Institute* (N.S.) 4 (3), 1998, 469–488.

VIVEIROS DE CASTRO, Eduardo: *And: After-dinner Speech Given at Anthropology and Science, the 5th Decennial Conference of the Association of Social Anthropologists of the UK and Commonwealth, 2003*. (Manchester Papers in Social Anthropology, 7). Manchester: Manchester University Press, 2003.

VIVEIROS DE CASTRO, Eduardo: The Relative Native. *HAU: Journal of Ethnographic Theory* 3 (3), 2013, 473–502; <https://www.haujournal.org/index.php/hau/article/view/hau3.3.032/715>.

WAGNER, Roy: *Habu: The Innovation of Meaning in Daribi Religion*. Chicago: University of Chicago Press, 1972.

WAGNER, Roy: *The Invention of Culture. Revised and Expanded Edition*. Chicago: University of Chicago Press, 1981.

WAGNER, Roy: *The Anthropology of the Subject: Holographic Worldview in New Guinea and Its Meaning and Significance for the World of Anthropology*. Berkeley: University of California Press, 2001.

WOOLGAR, Steve in Javier Lezaun: The Wrong Bin Bag: A Turn to Ontology in Science and Technology Studies? *Social Studies of Science* 43 (3), 2013, 321–340.

On the Ontological Turn in Anthropology and Practices of Valuing and Othering

The article describes the history and the treatment of a compelling and challenging theoretical and methodological programme known as the ontological turn. Reflecting on its development in the history of the discipline, the author explains the core tenets of the ontological turn, its scope, goals, as well as its conceptual and political implications. The analysis traces how the anthropologists have (so far) understood, assessed and interpreted this distinct theoretical and methodological ambition. It describes both the enthusiasm and the criticism provoked by the concepts and the direction of the ontological turn. It addresses the purchase it has for various anthropological studies. The author proposes the ways in which the ontological turn's set of propositions may challenge, radicalise and refine anthropological project and ethnographic experience. At the same time it expands on the ethics underwriting contemporary disciplinary practices of conceptualisation and argumentation that include processes of evaluation and othering – not only of the so-called anthropological research objects but also of anthropological conceptual enterprises.